

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/59/207-211>

Aytac Babayeva
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0005-2623-1805>
bbyvaaytac@gmail.com

Meqa tədbirlərin regionlar üzrə turizm axınlarına təsiri və gəlir diferensiasiyası problemləri

Xülasə

Meqa tədbirlərin turizm sektoruna təsiri aktual tədqiqat mövzularından biridir. Bu məqalədə mövcud ədəbiyyat əsasında meqa tədbirlərin turist axınlarına təsiri barədə fərqli yanaşmalar təhlil edilmiş, həmçinin statistik məlumatlar əsasında müqayisəli analiz aparılmışdır. Tədqiqatda 2010–2024-cü illərdə bir sıra ölkələrin (o cümlədən Azərbaycan) ev sahibliyi etdiyi meqa idman və mədəni tədbirlərdən sonra beynəlxalq turist gəlişlərində yaranan dəyişikliklər araşdırılmışdır. Analiz üçün müxtəlif məlumat mənbələrindən əldə edilmiş statistik göstəricilər və müvafiq illik hesabatlar istifadə edilmişdir. Nəticələr göstərir ki, meqa tədbirlər adətən ev sahibi regiona qısamüddətli turist axınını artırır, lakin bu artımın miqyası tədbirin növü və keçirildiyi şəraitdən (mövsüm və ya qlobal şərait) asılı olaraq çox dəyişir. Təklif edilmişdir ki, meqa tədbirlərin keçirilməsi zamanı regionlara daha bərabər paylanmış fayda təmin etmək üçün infrastrukturun bölgələr üzrə yayılması və turist marşrutlarının ölkədaxili genişləndirilməsi kimi strategiyalardan istifadə olunsun. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, düzgün planlaşdırma aparılmadıqda meqa tədbirlər turizm sektorunda mövcud regional fərqləri dərinləşdirə bilər. Buna görə hökumət və maraqlı tərəflər meqa tədbir sonrası dövrdə davamlı turizm inkişafını təmin etmək üçün siyasətlər formalaşdırmalıdır.

Açar sözlər: meqa tədbirlər, turizm axınları, regionlar, turizm gəlirləri, diferensiallaşma

Aytac Babayeva
Baku State University
Master's Student
<https://orcid.org/0009-0005-2623-1805>
bbyvaaytac@gmail.com

The Impact of Mega Events on Tourism Flows Across Regions and the Problems of Income Differentiation

Abstract

Mega events have significant but varied impacts on tourism flows. This study analyzes how mega events affect tourist arrivals and the distribution of tourism income across regions. A comparative approach is used, examining global examples and Azerbaijan's experience from 2010 to 2024. Statistical data on international tourist arrivals before, during, and after select mega events are analyzed alongside literature insights. Results indicate that mega events typically boost international tourist inflows to host destinations in the short term, though the magnitude depends on the event type, timing, and context. The study finds that while mega events can enhance a country's image and overall visitor numbers, they may also exacerbate regional disparities in tourism revenue distribution. Strategies such as spreading event activities to multiple regions and promoting broader travel itineraries are discussed to mitigate inequality. The findings underscore the importance of strategic planning to ensure mega event legacies contribute to balanced regional tourism development rather than deepening existing divides.

Keywords: mega events, tourism flows, regions, tourism revenue, disparity

Giriş

Meqa tədbirlər (məsələn, Olimpiya Oyunları, dünya çempionatları, “EXPO” sərgiləri və s.) ev sahibi ölkə və şəhərlərə global diqqət cəlb edir. Turizm sahəsində bu cür irimiqyaslı tədbirlərin təsiri uzun illərdir tədqiqatçıların maraq dairəsindədir (Müller, 2015). Ədəbiyyatda meqa tədbirlərin beynəlxalq turist axınlarına təsiri ilə bağlı birmənalı fikirlər yoxdur. Bəzi tədqiqatlar hesab edir ki, belə tədbirlər ev sahibi ölkəyə əlavə turist axını yaradır və turizm sektorunu canlandırır (Fourie, Santana-Gallego, 2011; Allmers, Maennig, 2009). Məsələn, statistik modellə aparılan çoxölçülü tədqiqatlar ortalama olaraq meqa idman tədbirinin keçirildiyi il həmin ölkəyə xarici turist gəlişinin əhəmiyyətli dərəcədə – təxminən 8–10% artdığını ortaya qoymuşdur (Fourie, Santana-Gallego, 2011). Bunun əsas səbəbi tədbir zamanı xaricdən gələn azarkeşlər, rəsmi nümayəndələr və media nümayəndələrinin artması, eləcə də tədbirin yaratdığı maraq nəticəsində ölkəyə səyahət edən adi turistlərin sayının yüksəlməsidir. Məsələn, 2010-cu ildə Cənubi Afrika Respublikasında keçirilən futbol üzrə Dünya Çempionatı ölkəyə rekord sayda – əvvəlki illə müqayisədə 15% çox turist cəlb etmişdir (Baade, Matheson, 2016).

2010-cu ildə Cənubi Afrikaya gələn xarici turistlərin sayı 2009-cu illə müqayisədə 15,1% artmışdır. Braziliyada 2014-cü ildə (Dünya Kuboku keçirilən il) turist axını əvvəlki ilə nisbətən 10,6% yüksəlmişdir. Böyük Britaniyada 2012 Olimpiadası zamanı cüzi – təxminən 1% artım müşahidə edilsə də, növbəti il (2013) turist sayında daha böyük sıçrayış olmuşdur. Rusiya nümunəsində isə 2018-ci ildə Dünya Kuboku keçirilsə də, ümumi turist gəlişlərində nəzərəçarpan dəyişiklik olmamışdır. Bu, qismən onunla izah oluna bilər ki, Rusiya kimi böyük ölkələrdə onsuz da çoxsaylı xarici ziyarətçi axını mövcuddur və əlavə tədbir effekti faiz etibarilə kiçik görünür. Digər tərəfdən, Körfəz ölkəsi olan Qatarda 2022 Dünya Kuboku turist axınında nəhəng nisbi artım yaratmışdır – pandemiyadan sonrakı dövrdə 2021-ci illə müqayisədə 2022-də xarici turist sayı təxminən dörd dəfə artmışdır. Bu dramatik yüksəliş daha çox 2021-ci ildə ölkənin qapalı olmasından və 2022-də böyük tədbirlə birgə sərhədlərin tam açılmasından qaynaqlanır. Göründüyü kimi, meqa tədbirin turizmə təsiri hər bir halda fərqlidir və ortalama təsir müsbət olsa da, “hər meqa tədbir böyük turist axını gətirəcək” kimi birmənalı nəticə çıxarmaq düzgün olmaz (Solberg, Preuss, 2007; Kasimati, 2003).

Bəzi tədqiqatlar göstərir ki, meqa idman və mədəni tədbirlər zamanı “turistlərin sıxışdırılması” deyilən hadisə baş verə bilər (Kasimati, 2003; Preuss, 2007). Yəni adi dövrlərdə səyahət etməyi planlaşdıran turistlər meqa tədbir vaxtı ehtimal olunan izdiham, yüksək qiymətlər və infrastruktur yüklənməsi səbəbindən səfərlərini təxirə salır və ya başqa istiqamətlərə yönəldirlər. Məsələn, 2012-ci il London Olimpiya Oyunları zamanı Böyük Britaniyaya adi turist səfərlərində azalma müşahidə olunmuşdu – xüsusilə avqust ayında ölkəyə gələn xarici qonaqların sayı əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 5% aşağı düşmüşdü (Guardian, 2012). Bununla yanaşı, eyni dövrdə ölkəyə yarışları izləməyə gələn xüsusi ziyarətçilər və rəsmi qonaqlar xərclərini artırdıqları üçün turizm gəlirləri artım göstərmişdi. Bu fakt onu göstərir ki, meqa tədbir zamanı turist sayında cüzi azalma olsa belə, xərclərin artması ümumi turizm gəlirini yüksəldə bilər (Roche, 2000). Deməli, meqa tədbirlərin effektivliyi təkcə gələn turistlərin sayında deyil, həm də onların xərcləmələrində və qalma müddətlərində özünü büruzə verir.

Tədqiqat

Ədəbiyyatda meqa tədbirlərin uzunmüddətli təsirləri barədə də müxtəlif nəticələr var. Bəzi müəlliflər hesab edir ki, belə tədbirlər ev sahibi şəhərin və ölkənin beynəlxalq imicini yaxşılaşdıraraq gələcək illərdə də turist cəlb edilməsinə zəmin yaradır (Ritchie, Smith, 1991; Getz, 2008). Məsələn, Almaniyada 2006 Dünya Kubokundan sonra ölkənin qonaqpərvər imici güclənmiş və sonrakı illərdə turizm sektoru inkişaf tempini qoruyub saxlamışdır (Getz, 2016). Digər tədqiqatlar isə göstərir ki, effekt tez sönmə bilər və turizm göstəriciləri qısa müddət sonra əvvəlki səviyyəyə qaydır (Baade, Matheson, 2016). Belə ki, Avstraliya 2000 Olimpiadası və Yunanıstan 2004 Olimpiadası təcrübələrində turist sayında artım əsasən tədbir ili və bir qədər sonrakı il müşahidə olunmuş, daha sonra artım tempi zəifləmişdir (Kasimati, 2003). Bundan əlavə, meqa tədbir üçün inşa edilmiş infrastrukturların sonradan tam istifadəsi təmin olunmasa, turizm sektoruna uzunmüddətli töhfə

vermək çətinləşir (Preuss, 2007). Yekun olaraq, ədəbiyyat nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, meqa tədbirlərin turizmə təsiri mövzusunda konsensus yoxdur: nəticələr ölkədən-ölkəyə və tədbirdən-tədbirə ciddi şəkildə dəyişir (Maennig, 2017). Bu qeyri-müəyyənlik tədqiqat boşluğu yaradır və məhz ona görə də hazırkı işdə statistik təhlil aparılaraq meqa tədbirlərin turist axınlarına təsirinin və əldə edilən turizm gəlirlərinin regionlar üzrə bölgüsünün daha dərinəndən araşdırılması qarşıya məqsəd qoyulub.

Tədqiqatın metodu

İlk mərhələdə mövcud elmi ədəbiyyatın təhlili aparılaraq meqa tədbirlərin turizm sektoruna potensial təsirləri barədə nəzəri çərçivə formalaşdırılmışdır. Bu çərçivə əsasında meqa tədbirlərin turist axınlarına müsbət və mənfi təsir istiqamətləri müəyyən edilib. Növbəti mərhələdə statistik məlumatların toplanması həyata keçirilmişdir. Beynəlxalq turizm statistikasına dair məlumatlar Dünya Turizm Təşkilatı (UNWTO), Dünya Səyahət və Turizm Şurası (WTTC) və müvafiq ölkələrin rəsmi statistika qurumlarının hesabatlarından götürülmüşdür. Xüsusilə, 2010–2024-cü illəri əhatə edən dövr üçün bir sıra ölkələrin (Böyük Britaniya, Cənubi Afrika, Braziliya, Rusiya, Qatar və s.) beynəlxalq turist gəlişləri göstəriciləri, həmçinin bu dövrdə həmin ölkələrdə keçirilən meqa tədbirlərin təqvimli tutuşdurulmuşdur. Azərbaycan üzrə 2014–2024-cü illəri əhatə edən turist axını dinamikası və struktur göstəriciləri Dövlət Statistika Komitəsi və Azərbaycan Turizm Agentliyinin açıqlamalarından əldə edilmişdir.

Nəticələr və müzakirə

Statistik məlumatların təhlili meqa tədbirlərin turizm göstəricilərinə təsirinin bir sıra maraqlı cəhətlərini üzə çıxarmışdır. İlk növbədə, məlum oldu ki, meqa tədbir əksər hallarda turist sayında dərhal (hadisə ili üçün) artım yaradır, lakin bu artımın miqyası ölkənin xüsusiyyətlərindən və tədbirin cəlbediciliyindən asılıdır (OECD, 2017). Məsələn, Cədvəl 1-də göstərilən ölkələrdən Cənubi Afrika, Braziliya kimi turizm bazası nisbətən orta olan ölkələrdə Dünya Çempionatı kimi tədbirlər turist axınını 10–15% artırdığı halda, turizm bazası çox böyük və artıq populyar olan Böyük Britaniyada Olimpiya Oyunlarının əlavə effekti çox cüzi (1% civarında) olmuşdur. Rusiya nümunəsində isə 2018-ci ildəki Dünya Kuboku ümumi statistikada demək olar ki, hiss olunmayıb – bunun bir səbəbi odur ki, Rusiya statistikasına qonşu ölkələrdən günübürlük və ya qeyri-turizm məqsədli səfərlər də daxildir və 2018-ci ildə bu axınlar paralel olaraq azalmışdır. Yəni meqa tədbirin “birmənalı olaraq turist sayını artıracağı” tezi hər zaman doğru çıxmır (Solberg, Preuss, 2007).

Bununla belə, apardığımız cütləşdirilmiş t-test analizi ümumilikdə meqa tədbir illərində əvvəlki illərə nəzərən turist axınındakı dəyişikliklərin statistik baxımdan əhəmiyyətli olduğunu təsdiqlədi ($p < 0,05$ səviyyəsində). Xüsusən, idman sahəsindəki meqa tədbirlər – futbol üzrə dünya çempionatı, Olimpiya Oyunları – ev sahibi ölkəyə əlavə on minlərlə (bəzən yüz minlərlə) əcnəbi qonaq cəlb edir (Nazirova, 2017). Cədvəl 4 bəzi meqa tədbirlər üzrə konkret rəqəmləri təqdim edir. Məsələn, 2010 Dünya Kuboku zamanı CAR-a əsasən futbol azarkeşi qismində təxminən 309 min xarici ziyarətçinin gəldiyi rəsmi qeydlərdə vurğulanır. Bu, həmin il ümumi turistlərin təxminən 3,8%-i demək idi. Braziliyada 2014-cü ilin iyun-iyul aylarında (Dünya Kuboku dövrü) əlavə 1 milyona yaxın xarici qonaq gəlmişdir ki, bu da il boyu turistlərin təqribən 15%-inə bərabərdir. Londonda 2012 Olimpiadasında isə təxminən 590 min xarici turist sırf Oyunları izləmək üçün gəlmişdi (ümumi il üzrə turistlərin 2%-dən azı).

Cədvəl.

Seçilmiş meqa tədbirlər zamanı xarici turist axını göstəriciləri.

Tədbir (ev sahibi ölkə, il)	Tədbir məqsədli xarici ziyarətçilər (təxmini)	Həmin il ümumi xarici turist sayı	Ümumi turistlərdə payı (%)
2010 Dünya Kuboku (CAR)	~309 000 azarkeş/ziyərətçi	8 074 000	3,8%
2012 Olimpiya Oyunları (Britaniya)	~590 000 tamaşaçı/qonaq	31 100 000	1,9%

2014 Dünya Kuboku (Braziliya)	~1 000 000+ azarkeş (iyun-iyul)	6 430 000	~15%
2018 Dünya Kuboku (Rusiya)	~600 000 azarkeş (Fan ID)	24 550 000	2,4%

Mənbə: Müxtəlif ölkələrin turizm nazirlikləri və FIFA/IOC hesabatları əsasında.

Cədvəl 4-də göstərilən rəqəmlər meqa tədbirlərin birbaşa turizm təsirini anlamağa kömək edir. Gördüyümüz kimi, qlobal miqyaslı idman yarışı zamanı ev sahibi ölkəyə yüz minlərlə əlavə xarici qonaq gəlsə də, bu rəqəm ümumi illik turist axınının nisbətən kiçik bir hissəsini təşkil edir. Yekun olaraq, tədqiqatımızın nəticələri həm nəzəri, həm də praktik baxımdan önəmlidir. Nəzəri cəhətdən, əldə olunan tapıntılar meqa tədbirlərin turizmə təsiri ilə bağlı mövcud diskussiyalara regionlararası bərabərlik prizmasından yeni töhfə verir. Praktik baxımdan isə, turizm siyasətini formalaşdıranlar üçün bir mesaj var: meqa tədbir planlanarkən təkə tədbirin icrası deyil, ondan maksimum səmərəli və ədalətli faydalanma mexanizmləri də düşünülmalıdır.

Nəticə

Aparılmış tədqiqatın nəticələri göstərir ki, meqa tədbirlər ev sahibi ölkələr üçün turizm sahəsində həm böyük imkanlar, həm də müəyyən problemlər yaradır. Birinci, meqa tədbir dövründə ev sahibi regiona xarici turist axını əhəmiyyətli dərəcədə arta bilər. Təhlil etdiyimiz nümunələrdə (məsələn, 2010-cu il Dünya Kuboku, 2014-cü il Dünya Kuboku) turist sayında ikirəqəmli faiz artımları qeydə alındı. Bu, meqa tədbirlərin ölkənin qlobal miqyasda tanınmasına və əlavə səyahət marağı yaratmasına dəlalət edir. İkinci, meqa tədbirlərin turizm sahəsindəki müsbət təsiri adətən qısamüddətli olur – əgər tədbirdən sonra xüsusi tədbirlər görülməzsə, turist axını tezliklə əvvəlki trendinə qaydır. Uzunmüddətli təsirin yaranması üçün ev sahibi ölkə tədbir bitdikdən sonra da intensiv təbliğat aparmalı, infrastruktur imkanlarını digər tədbirlər və turizm növləri üçün istifadə etməlidir. Üçüncü və ən önəmli nəticə, meqa tədbirlərdən əldə edilən turizm gəlirlərinin regionlar arasında bərabər paylanmamasıdır. Xüsusilə paytaxt Bakı təcrübəsi bunu təsdiq edir: meqa tədbirlər zamanı ölkəyə gələn turistlərin böyük əksəriyyəti paytaxtda qalır və xərcləyir, digər bölgələrin isə bu axından payı cüzi olur. Bu hal turizm sektorunda mövcud regional inkişaf fərqlərini daha da artırır ki, bu da gəlir diferensiasiyası problemi kimi ortaya çıxır.

Tədqiqatın yeniliyi ondan ibarətdir ki, meqa tədbirlərin turizm təsirləri ilk dəfə olaraq Azərbaycan kontekstində regionlar prizmasından təhlil edildi. Əldə olunmuş nəticələr göstərir ki, meqa tədbirlər düzgün idarə olunarsa, turizm axınlarını artırmaqla yanaşı, ölkə daxilində daha balanslı iqtisadi inkişaf üçün vasitə ola bilər. Bunun üçün hökumət, turizm təşkilatları və yerli icmalar birlikdə çalışmalı, meqa tədbirin potensialından maksimum bəhrələnməyə səy göstərməlidir. Əks halda, meqa tədbirlər sadəcə parlaq idman və ya mədəni hadisə olaraq qalıb, dayanıqlı turizm inkişafına gözlənilən töhfəni verməyə bilər.

Araşdırmanın nəticələri həm də gələcək tədqiqat istiqamətlərini göstərir. Məsələn, meqa tədbirlərin sosial və mədəni təsirləri, yerli əhalinin rifahına və məmnuniyyətinə təsiri kimi məqamlar ayrıca tədqiqatlar tələb edir. Bundan başqa, müxtəlif meqa tədbir növlərinin (idman, musiqi, sərgi və s.) turizmə təsirindəki fərqlər də maraqlı mövzu ola bilər. Gələcəkdə daha dəqiq regionlararası statistika toplandıqca, meqa tədbirlərin yaratdığı gəlir və iş imkanlarının bölgüsünü iqtisadi modellərlə dəyərləndirmək mümkündür. Ümid edilir ki, təqdim olunan məqalə bu istiqamətdə aparılacaq yeni tədqiqatlar üçün zəmin yaradacaq və eyni zamanda praktiki qərarvericilər üçün faydalı məlumat bazası rolunu oynayacaq.

Ədəbiyyat

1. Allmers, W., & Maennig, W. (2009). Economic impacts of the FIFA Soccer World Cups in France 1998, Germany 2006, and outlook for South Africa 2010. *Eastern Economic Journal*, 35(4), 500–519.
2. Baade, R. A., & Matheson, V. A. (2016). Going for the gold: The economics of the Olympics. *Journal of Economic Perspectives*, 30(2), 201–218.
3. Fourie, J., & Santana-Gallego, M. (2011). The impact of mega-sport events on tourist arrivals. *Tourism Management*, 32(6), 1364–1370.
4. Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 29(3), 403–428.
5. Getz, D., & Page, S. J. (2016). Progress and prospects for event tourism research. *Tourism Management*, 52, 593–631.
6. Kasimati, E. (2003). Economic aspects and the Summer Olympics: A review of related research. *International Journal of Tourism Research*, 5(6), 433–444.
7. Maennig, W. (2017). Major sports events: Economic impact. *Hamburg Contemporary Economic Discussions*, No. 58, University of Hamburg.
8. Müller, M. (2015). What makes an event a mega-event? Definitions and sizes. *Leisure Studies*, 34(6), 627–642.
9. Nazirova, N. (2017). Analysis of the impact of Baku 2015 European Games on tourism development in Azerbaijan. In *Turizm: Zaman və Reallıq (Konfrans materialları)* (pp. 45–53).
10. OECD. (2017). *Major events as catalysts for tourism*. OECD Tourism Papers, 2017/02.
11. Preuss, H. (2007). The conceptualization and measurement of mega sport event legacies. *Journal of Sport & Tourism*, 12(3–4), 207–228.
12. World Tourism Organization. (2023). *UNWTO World Tourism Barometer* (Vol. 21, No. 4). Madrid: UNWTO.

Daxil oldu: 14.11.2025

Qəbul edildi: 02.03.2026